

TÜRKİYE AZERBAJCAN İLİŞKİLERİ

MİKAİL, Elnur Hasan*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bu çalışma genel olarak Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkileri incelemektedir. Çalışmada 1990-2005 yılları arasındaki ekonomik gelişmelere ışık tutulmuştur. Çalışmada Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1990 sonrası bağımsızlığını elde etmesi sonrasında gelişen genel ekonomik veriler irdelenmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti eskiden Sovyetler Birliği'nin bir hissesi olmuştur. 1990 sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin çökmesiyle, Azerbaycan Devleti de bağımsızlığını ilan etmiştir. Genç Azerbaycan Devleti 1990 sonrası Türkiye ile büyük ekonomik ilişkiler hacmine sahip olmaktadır. Günümüzde bile bu hâlen bu şekilde devam etmektedir. Eğitimden turizme, inşaat sektöründen ticarete Azerbaycan'ın her tarafında Türk menşeli şirketler bulunmaktadır. Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası ortaya çıkan ve öncülüğünü Rusya Federasyonu'nun yaptığı Bağımsız Devletler Topluluğu'na da üye bir devlettir. Bu da Türkiye için hem Azerbaycan vasıtasıyla BDT pazarına daha kolay erişmek hem de Azerbaycan için Türkiye Avrupa'nın kapısı anlamına gelmektedir.

Bu çalışma ortak kültürel ve tarihsel geçmişe sahip olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkileri irdelenmektedir. Esasen yakın geçmişteki siyasi olaylar ele alınarak tekrar gözden geçirilmekte ve bu tarihsel olaylardan ortaya çıkan neticeler analiz edilmektedir. Azerbaycan ve Türkiye, aynı ırk, dil, din ve tarihi paylaşan bir ulusun iki ayrı devleti olmaktadır.

Çalışma esas yönüyle Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin boyutunu değerlendirmekte ve yeni varsayımsal Türk Birliği Projesi'nin Avrupa Birliği projesinden daha faydalı olabileceğini ileri sürmektedir. Varsayımsal olarak düşündüğümüzde hem teorik hem de pratik yönleriyle Azerbaycan ve Türkiye devletleri iki dost ve kardeş devlettir. Bu amaçla Türk Dünyası araştırmalarına çok derin ve kapsamlı yer verilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda Türkçe konuşan devletlere yönelik olarak Türkiye elinden gelen desteği esirgememelidir. Aynı ırk, dil, din ve tarihi paylaşan, bir ulusun iki ayrı devlet şeklinde aralarında böylesine büyük iktisadi münasebetler kurması gayet doğaldır. Çalışma, ayrıca Azerbaycan ile Türkiye Cumhuriyeti

---

* Dr., Uluslararası İlişkiler Uzmanı, TURAN-SAM Kurucu Başkanı, e-posta: emikail@turansam.org, Web: <http://www.turansam.org>, GSM: +905318121361.

arasındaki temel ekonomik faktörleri ampirik veriler doğrultusunda incelemektedir. İki ülke arasında 1990-2005 yılları arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat hacmi araştırılmaktadır. Genel anlamıyla Azerbaycan ekonomisi ve Türkiye ekonomisi 1990-2005 yıllarında ayrı-ayrı ele alınmış ve bazı kıyaslamalar yapılmıştır. Bugün dünyada zengin petrol rezervleri ile ABD, Avrupa ve diğer Batılı ülkelerin iştahını kabartan Azerbaycan'da petrol alanındaki Türk sermayesi, Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesi'ni ışıklandırılmaktadır. Ortak tarihî geçmişe ve ortak ırki geçmişe sahip iki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin gün geçtikçe daha da gelişmesi ve artması beklenmektedir.

Çalışmada Osmanlı Devleti'nin 1918 yılında Türk dünyasının ilk bağımsız Cumhuriyeti olan bağımsız Azerbaycan devletine yaptığı karşılıksız yardımlar incelenmiştir. Aynen Kurtuluş Savaşı sırasında Azerbaycan tarafından Türkiye'ye uzanan kardeş yardımı da analiz edilmektedir.

Çalışmanın diğer kısmında da Osmanlı devletinin devamı olan Türkiye Cumhuriyeti ile 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası kurulan müstakil Azerbaycan Devleti arasında kurdukları siyasi ve diplomatik ilişkiler de çalışmanın ana araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya bilimsel yenilikler getirecek şekilde bazı varsayımsal yorumlar da eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın ekonomisi, Azerbaycan-Türkiye iktisadi ilişkileri, Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkileri, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Türkiye ekonomisi.

ABSTRACT

Turkey Azerbaijan Relations

This study investigates economical, political and social relations between Azerbaijan and Turkey. Research includes economic improvements period between 1990-2005 years. This study researches development of the Azerbaijan Republic's economical data and the main economical relations with Turkish Republic. Azerbaijan was one of the Republics of the former Soviet Union. After 1990 Azerbaijan announced itself as an independent state. This happened in the collapse process of the Union of the Soviet Socialist Republics. As a newly independent State, Azerbaijan had an economical relations with Turkey in a very huge capacity. Today this relations are still continue. We could define these relations in the education, tourism, trading and construction areas. There are so many Turkish originated companies in all fields in Azerbaijan Republic. It's also well known to us all, that there is a creation of a new Union by the name of "Newly Independent States"(NIS) after the collapse of the USSR. Azerbaijan is a member of this Union and Russian Federation is the leading country in this Union. This gives an advantage to Turkey, as Azerbaijan is the bridge for Turkish products in reaching to the NIS countries. Also Turkey is the door to Europe for Azerbaijan.

This study also investigates the political relations between Azerbaijan and Turkey. As we know these two countries have been shared the same cultural and historical past. Mainly researched subjects were the political events that

happened in the near past. Also those incidents has been analysed repeatedly from its political aspects and results that have been appeared in this process that examined. Azerbaijan and Turkey are the two countries, which share the same race, language, religion and the history.

This research has mainly studied dimensions of the relations between Azerbaijan and Turkey from many aspects. Turkish Union project is the best option for Turkey than European Union as a Union alternative. If we will clarify it and think as a theory and in practice as a real life we will see brotherly and friendly relationship between Azerbaijan and Turkey. This option gives us a chance to say that we are in need of reseraching the Turkish World covering many areas of relations.

This study has also examined the basic economic factors between Azerbaijan and Turkish Republic in an empirical fields as well. Import and export relations between Azerbaijan and Turkey, in 1990-2005 years have been also investigated. Azerbaijan's and Turkish economy was separately scrutinized and some comparisons have been made Azerbaijan is closely watched by developed countries because of her rich petroleum reserves. After the establishment of the good relations, the Turkish Governments supported Azerbaijan with considerable invesment. Thus, Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil-Pipeline Project has been successfully completrd.

Research also examined complimentary supports which made by the Ottoman Empire to the Turkish World's first Independent Republic in East, which is called Democratic and Independent Republic of Azerbaijan created in 1918. Analogically supports which also made from Azerbaijan to Turkey in the Turkish War Independence has also been analysed.

Another part of the research deals with the political relations between Azerbaijan and Turkey especially after 1990. As we all know that Turkish Republic was created by Mustafa Kemal Atatürk in 1923 ofter the face of the Ottoman Empire, and Azerbaijan earned her independence after the USSR was collapsed in 1990. Therefore, all diplomatic and political relations of the two Republics have been examined and some conclutions have been drawn. In this regard all diplomatic and political relations between those two Republic has been investigated and some results has been invented.

Key Words: Azerbaijan Republic, Azerbaijan's economy, Economical Relations between Azerbaijan and Turkey, Political Relations between Azerbaijan and Turkey, Newly Independent States (NIS), Turkish economy.

GİRİŞ

Bugün Türkiye ve Azerbaycan iki kardeş ve dost devletler. Her iki devlette yaşayan millet aynı etnik kökene mensuptur. Türkiye'de yaşayan Türkleri Azerbaycan'da meskunlaşmış Türklerden ayıran tek özellik sadece kimlik farklılığı ve biraz da dilde olan bazı gramer farklılıklardır. Aslında dil farklılığının mevcut olması çok doğaldır. Çünkü, Türkiye içinde bile

Erzurum'da yaşayanla, İstanbul'da yaşayan Türk'ün Türkçesi arasında belli bir şive farklılığı bulunmaktadır. Tabiatıyla Azerbaycan ve Türkiye her ne kadar aynı ırktan gelen insanların yaşadığı iki ayrı devlet olsa da, sonuç olarak arada coğrafi farklılık mevcuttur. Bu yüzden Azerbaycan devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bugün siyasi boyutlara varan ilişkilerin olması çok doğaldır. Son iki yüzyıllık süreci incelediğimiz zaman Azerbaycan ve Türkiye'nin tarihsel olaylar çerçevesinde birbirlerine iyi günde ve kötü günde kenetlendiklerinin şahidi olmaktayız. Önce 1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulduğu zaman, Osmanlı Azerbaycan'a kardeş elini uzatarak, Azerbaycan'ı Rus istilasından korumuştur. Daha sonra ise Osmanlı'nın dış güçlerce parçalanarak, yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı bir dönemde Türkiye bir Kurtuluş savaşı mücadelesi vermiştir. Kurtuluş Savaşı'nda Azerbaycan diğer Türk Cumhuriyetleri gibi yardımını Türkiye'den esirgememiştir.

Son olarak, 1990 yılında Sovyetler Birliği dağılınca, Azerbaycan'ı tanıyan ilk devlet yine Türkiye olmuştur. 1990 sonrası artık dünyada yeni düzen başlamıştır. Bu anlamda Türkiye'den Azerbaycan'a iktisadi alanda yatırımlar gerçekleştirilmiş, karşılığında Azerbaycan'la Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje Türkiye ve Azerbaycan için son derece önemlidir. Azerbaycan petrol rezervlerini artık Avrupa pazarlarına çıkarma imkânı elde etmiştir. Bakü Supsa Novorossisk hattına alternatif olarak bugün artık BTC bulunmaktadır. Ekonomik, kültürel, sosyal alanlarda iki devlet arasında birçok önemli antlaşmalar mevcuttur. Azerbaycan ile Türkiye arasında 1990 sonrası imzalanan öğrenci değişimi programlarıyla Türkiye'den Azerbaycan'a öğrenciler gitmekte, Azerbaycan'ın çeşitli Üniversitelerinde başarılı bir şekilde eğitim almaktadırlar. Aynı şekilde Azerbaycan'dan Türkiye'ye her yıl binlerce öğrenci eğitim almak için gelmektedir.

Bütün bu tarz projeler Azerbaycan ve Türkiye arasında her alanda iş birliğinin gelişmesine hizmet etmektedir. Aynı zamanda bu projeler gelecek için birer yatırım amacı da gütmektedir. Mesela Azerbaycan'dan Türkiye'ye gönderilen bir öğrenci, Türkiye'nin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarına bu ülkede yaşadığı için vâkıf olmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'den Azerbaycan'a gelen öğrenci de Azerbaycan'ın bahsettiğim şartlarını öğrenecektir. Dolayısıyla yakın gelecekte, mesela 10-20 sene sonra Azerbaycan ve Türkiye devletlerinde bu kişiler diploması alanına yerleştirilecekleri zaman iki devlet arasında son derece sıkı bağlarla bağlanmış bir ilişki meydana çıkacaktır. Üstelik bu Türkiye'nin sadece Azerbaycan'a yönelik değil, diğer tüm Türk Cumhuriyetlerine yönelik olan faaliyetlerini de kapsamaktadır ve aynı olay diğer Cumhuriyetler için de geçerli olagelmektedir. Bunun ötesinde, bu devletler arasında ortak dil birliği projesi de gerçekleştirilebilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Bunu müteakiben Azerbaycan'ı ilk defa tanıyan devlet Türkiye olmuştur. Aynı dil, din, tarih ve ırk köküne sahip

olan Azerbaycan ve Türkiye bu tarihten itibaren aralarında her türlü ekonomik bağları kurmaya başlamaktadırlar. 1991 öncesi Azerbaycan SSCB dâhilinde bir ülke olduğu için Türkiye ile ayrıca hiçbir ekonomik ilişki içerisinde olmamıştır.

Türk iş adamlarının Azerbaycan'da telekomünikasyondan gıdaya, lokantadan fabrikaya her türlü alanda yatırımları bulunmaktadır. Türk iş adamları Azerbaycan'da 1 milyar dolar düzeyinde bir yatırım yapmışlardır. Bugün Bakü sokaklarında neredeyse % 50 civarında Türk lokantaları, dönerciler, baklavacılar, tatlıcılar ve akla gelecek tüm sektörlerde Türk iş adamlarının işletmeleri bulunmaktadır. Azerbaycan'da yine Kafkas Üniversitesi de Türk iş adamları tarafından yapılan bir Üniversite olmaktadır. Bunun dışında Türk liseleri de mevcuttur Azerbaycan'da. Özetlersek bugün Azerbaycan'da ekonominin her alanında bir Türk firması faaliyet göstermektedir. Bu başka türlü de olamazdı. Azerbaycan nüfus olarak 90 % Türklerden ibarettir. Aynı kültüre sahip iki devlet arasında bu tarz münasebetlerin olması oldukça normaldir. SSCB'nin çöküşü sonrası Azerbaycan'da TRT yayınlanmaya başladı. İnsanlar TV'de kendi dillerinde yayın izlerken kardeş Türkiye hakkında TRT vasıtasıyla birçok bilgi edinmişlerdir. Azerbaycan ve Türkiye arasında Azerbaycan Türk İşadamları derneği ve benzeri çeşit bazı birlikler ve örgütler kurulmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki çok boyutlu ilişkilerin gün geçtikçe artması ve arttıkça verimli olması çok güzel neticeler ortaya koymaktadır. Azerbaycan ile Türkiye arasında çok derin kültürel dostluk bağları ve miras, dostluk ve kardeşlik bağları mevcuttur. Bu bağlamda Türkiye Azerbaycan ilişkileri oldukça dikkate değer bir konuma sahip olmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında; iktisadi, siyasal ve dostane ilişkiler çok fazla derinleştirilmelidir.

Bu çalışmanın yazılma amacı da dolaylı yollarla buna hitap etmektedir. Türkiye'de hemen herkes Azerbaycan nüfusunun da Türk olduğu konusunda bilinçlendirilmelidir. İşte bu engeli aştığımız zaman her şey yoluna girecektir. Türkiye'de bazı kesimler Türk olmadıkları için bu gerçeği yadsımaktadırlar. Bazıları ise eğitimsiz oldukları için bu önemli gerçeği es geçebilmektedirler. Fakat bunun düzeltilmesi gerekmektedir. Bunu düzelttiğimiz zaman her alanda iş birliğimiz mevcut olacak ve aşılması zor hiçbir şey kalmayacaktır. Türk Dünyası için ortak bir proje söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda ortak para birimimiz "Türki" diye adlanabilir. Örneğin Azerbaycan Türkiye ilişkilerine yeni boyut kazandırmak amaçlı devletlerarası garantörlük anlaşmalarına her iki devletçe imza atılabilir. Türkiye Azerbaycan ilişkileri denilince süre olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra geçen son 10 yıllık zamanı kastediyoruz. Bu süre Ebulfez Elçibey Dönemi (Haziran 1992-Haziran 1993) ve onu takip eden dönem olarak ayrı-ayrı ele alındığı gibi bu iki soydaş toplumun 10 yıllık ilişkileri bir bütün olarak da çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Bu

itibarla biz yakın geçmişi başlangıcından itibaren ele almayı son döneme ve daha ziyade son bir yıla yoğunlaşmayı düşünüyoruz.¹

Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin çeşitli safhaları ile diplomasi, enerji, ticaret, eğitim, kültür, iletişim gibi boyutları vardır. Bu alanı daraltıp bir noktada yoğunlaşmak itibarıyla bunları ayrı-ayrı ele almayı merkeze etno-sosyal yapıyı oturttuğumuz bildirimizde bu türden konu başlıklarına zaruret duyulunca değineceğiz. Konu sosyal yapı itibarıyla ele alınıp ve son bir yıldaki gelişmelere öncelik verilecek olunca; Azerbaycan Türkiye ilişkilerini, Azerbaycan-İran ve Türkiye-İran ilişkilerinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Türkiye, Azerbaycan ve İran'ın demografik yapısı etno-sosyal özelliği ön plana çıkarıyor. Bu üç ülkedeki hâkim etnik unsur; Kafkasya'nın, özellikle de Güney Kafkasya'nın sorunlarının çözümünde büyük ölçüde tayin edici faktördür. Bu anlamda Türkiye, Azerbaycan kadar Kafkasya ülkesi ve Azerbaycan da İran ve Türkiye kadar Orta Doğu ülkesidir Sorunların doğması ve çözümünde siyasi sınırlar kadar, demografik sınırlar da tayin edici olmaktadır

“Milletlerin etnik kimlikleriyle yerküre üzerinde dağılımları farklı idari yapılanmalar adı altında da olsa onlara üstünlükler sağlarken bu özellikten rahatsızlık duyan diğer milletler aralarında korunmacı veya saldırgan ittifaklar kurabilirler.”

Bölgenin son 10 yılda tekrar sahnelenen tarihî Ermeni meselesi, enerji faktörüne bağlı olarak yine adı geçen bu üç ülkenin gündemine oturmuştur. Bizim bildirimizin ağırlık merkezini Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini ele alırken öncelik bu üç bölgenin olmak üzere sosyal yapıları ile bağlantılı olarak yakın çevre ülkeleri teşkil edecektir. Toplumların, bu arada milletlerin- insan potansiyelleri top yekûn millî potansiyelin ölçülmesinde bir kıstas olmaktadır. Nüfusça fazla olan toplum bu özelliği ile üstünlük elde etmiş olmaktadır. Homojen kitleler bu güç itibarıyla heterojen kitleler karşısında onlara avantaj sağlamaktadır. Şüphesiz bir toplumun güçlülüğü için sadece nüfus üstünlüğü yeterli değildir. Farklı etnik özellikler arz eden toplumlarda bu farklılık çok kere dezavantaj oluştururken, bir ülkenin başka bir ülke içerisindeki etnik uzantısı ona avantaj, muhatabına ise dezavantaj sağlamaktadır. Bazı uluslar bu tür demografik dağılımdan emperyal çıkarlar görmüşlerdir. Ermeni lobileri buna bir örnek teşkil eder. Ermeni Diasporası, Ermeni etnik kimliğini Ermeni çıkarları adına başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bazı uluslar da dünya coğrafyasının neresinde, hangi devlet adı ile yaşıyor olsalar da mensup oldukları milliyet, onların hedef olarak kabul edilmeleri için yetmektedir. Ermeniler nzarında Türklüğün durumu budur.

Azerbaycan ve Türkiye Uluslararası arenada ve tüm Milletlerarası toplantılarda birbirlerini desteklemektedirler. Türkiye'nin bir konuda çıkarı söz

¹ Kalafat, Dr. Yaşar, Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, ASAM Kafkasya Araştırmaları Masası Başkanı, “Türkiye Azerbaycan İlişkilerine Etno-Sosyal Bir Yaklaşım”; www.avsam.org.

konusu olunca Azerbaycan Türkiye'nin yanında yer almaktadır. Aynı şekilde Türkiye Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan devletiyle hiçbir diplomatik ilişki kurmamaktadır. Bu da bir milletin iki devletinin her alanda iş birliğini somut şekilde ortaya koymaktadır. Maalesef iki devlet arasında ara sıra dış güçlerin de etkisiyle çeşitli ihtilaflar çıkarılmaktadır. Bu tarz ihtilafların bazen de yanlış anlaşılmalardan kaynaklandığı bir gerçektir. Fakat iki devlet tarihe bakıp dersler almalı, iki devlet arasını bozmaya çalışan üçüncü konjonktürlerin hayallerinin gerçekleşmemesi için sağduyulu olmalıdırlar.

Son, Saka Korkmaz olayında Türkiye ile Azerbaycan arasında belirli derecede bir gerilim yaşanmıştır. Saka Korkmaz şirketi ile Azerbaycan Devleti'nin Hükûmeti arasında birtakım ekonomik alanda anlaşmazlıklar meydana çıkmıştır. Azerbaycan'ın uçakları ve gemileri adı geçen şirket vasıtasıyla Türkiye'de aylarca hapsedilmiş ve bazı tatsız olaylar yaşanmış, **sonuç olarak** sorun çözüme kavuşturulmuştur. Olayda Azerbaycan tarafı uçak ve gemilerinin Türkiye'de hapsedildiği için zararlı çıkmış, fakat yine de olay tatlıya bağlanarak çözülmüştür.

Diğer güncel ve önemli sorun ise Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde yaşadığı iniş ve çıkışlardır. Türkiye'nin mevcut iktidarı nedendir bilinmez, ama Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini en aşağı seviyeye indirmeyi esas almıştır. Fakat bu hiçbir zaman iki halkın da bir birleriyle ilişkilerini bitirdikleri anlamına gelmemektedir. Bu tarz anlaşmazlıklar tarih içerisinde de zaman-zaman yaşanmıştır. Son olay en güncel Türkiye'nin AB ile müzakerelere oturmasıdır. Azerbaycan devleti bu konuda tavrını net olarak ortaya koymuştur. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi bizim için son derece önemlidir ifadesini kullanmıştır.

Fakat, Azerbaycan'ın bugün kanayan yarası olan Karabağ Problemi henüz çözülmemiştir. Bilindiği gibi Ermenistan devleti Azerbaycan topraklarının % 25'ini hâlen işgal altında tutmaktadır. Tabii ki, Ermenistan bu bölgeyi yalnız başına işgal etmemiştir. Zaten buna istese de gücü yetmez Ermenistan'ın. Buna cesaret bile edemez. Fakat olayın can sıkıcı tarafı, Ermenistan Devleti'nin Rusya tarafından kullanılmasıdır. Yani, bugün Karabağ'a girip binlerce, belki on binlerce Azerbaycan askerlerini şehit eden ve soykırım uygulamaları yapan Ermeniler arkalarına Rus desteğini açıkça almışlardır. Bugün Karabağ'da Rus tankları ve Rus ordusunun Ermenistan'daki üssü bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz, bunun arkasında derin siyasi oyunlar yatmaktadır. Şöyle ki, meselenin siyasi tarafına dikkat ettiğimiz zaman, Rusya'nın Sovyetlerin dağılışı hâlen kabul etmemesi ve bu eski Sovyet devletlerini hâlen kendi sömürgesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Diğer bir neden ise, Rusya'nın son derece stratejik bölge olan Kafkasya'yı kontrol altında tutmaya çalışmasından ileri gelmektedir. Bu bilinen bir siyasi oyundur. Rusya, bu oyunu her üç Kafkasya Cumhuriyeti'nde oynamaktadır. Bu da Rusya'nın çok geçmiş bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihini

çok iyi bilen devlet olan ve devlet geleneklerine sadık kalan Rusya bu yüzden hâlen eski gücünü elinde tutmaktadır.

Rusya'nın askerleri ve Kafkasya Kolordusu adını verdiği ordusu eskiden Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'daydı. Ermenistan'daki Rus birlikleri hâlen bile orada bulunmaktadır. Artı Azerbaycan'dan çekilen Rus birlikleri Ermenistan'a sevk edilmiştir. 1990 öncesi bile süper güç olma yeteneği sürekli silah üretip satmaya dayanan Rusya, bölgede sürekli bu tarz sorunlar üretmektedir. Mesela Azerbaycan'ın derin petrol yataklarına sahip olduğunu çok iyi bilen Rusya, bölgede kontrolünü hiçbir şekilde kaybetmek istememektedir. Bu yüzden de Karabağ sorununu üretmiştir. Dolayısıyla Karabağ Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki bir sorun değildir. Azerbaycan devleti direk olmasa da dolayısı ile Rusya ile muhatap olmaktadır. Daha açık söylersek, Rusya Ermenistan'ı kuklası olarak kullanarak Karabağ'ı işgal etmiştir. Ermenistan bu olayda sadece bir maşa rolünü oynamaktadır. Eğer sorun sadece Azerbaycan Ermenistan sorunu olsaydı, Azerbaycan'ın bugünkü ordusu bir saat içerisinde Erivan'a kadar girebilirdi. Maalesef olay bu değildir ve Ermenistan'la olay bitmemektedir. Olayı diğer global sorunlarla karşılaştırırsak, İsrail örneğini verebiliriz. Bugün "İsrail" denen bir Yahudi devleti vardır Orta Doğu'da. İsrail tüm Orta Doğu'yu karıştırmakla meşguldür. Şimdi olayın iç yüzüne bakarsak İsrail'in Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'da maşası olduğunu görmekteyiz. Aynen Rusya da Ermenistan'ı Kafkasya bölgesinde kendi uydusu olarak kullanmakta ve aynen ABD'nin her yıl İsrail'e 4-5 milyar \$ belki daha fazla yardımlar ettiği gibi Rusya da her sene Ermenistan'a bu çeşit yardımlar yapmakta, ordusunu bölgede konumlandırmaktadır.

Benim kişisel analizlerim sonucunda vardığım sonuç ise bugünkü sorunun çok kolay bir şekilde halledilebileceğidir. Yukarıda yazılanlar uzunca bir şekilde Azerbaycan'ın sorunlarını ele almaktadır. Fakat bugün Türkiye'nin de Kıbrıs sorunu bulunmaktadır. Rum Kıbrıs, bugün AB üyesi bir devlettir. Türkiye ise AB'ye üye olmaya çalışmaktadır. 1959 yılından beri Türkiye AB kapısında âdeta sürünmekte ve her defasında karşısına farklı şartlar konularak aldatılmaktadır. Meseleye realist ve gerçekçi olarak yaklaşacağım. AB'nin amacı ve var oluşu zaten serbest dolaşım ilkesi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, Gümrüğün ortadan kalkarak AB'nin bir devlet hâline gelmesi ve AB üyesi devletlerin kendi aralarındaki vize uygulamalarına son vermesi şartı değil midir? Peki, 17 Aralık 2004 AB Türkiye Liderler Zirvesi'nde Türkiye karşısına hangi şartlar konmuştur? Rum Kıbrıs'ı tanıyın ve gelin 3 Ekim 2005 tarihinde tekrar masaya oturup müzakerelere başlayalım. 45 senedir zaten aynı tarz oyunlarla AB Türkiye'yi oyalamaktadır. Yugoslavya örneğinde "self determinasyon" ilkesi kullanılarak Yugoslavya'nın nasıl parçalandığına, hatta bölgede bir Müslüman nüfusa karşı yapılan soykırımına şahit olduk.

Tüm bu olaylar karşısında Dünya sustu. Bugün ise, Yugoslavya'dan türeyen Slav, Hristiyan ülkeleri AB'ye tam üyelik tarihi almışlardır. Fakat

Yugoslavya'dan arta kalan Hırvatistan, Makedonya ve Bosna hersek ise AB'ye alım sürecinin dışında tutulmaktadır. AB her ne kadar kendisinin bir Hristiyan Birliği olmadığını Türkiye'ye inandırmaya çalışsa da, ortada ispat edilmiş gerçekler mevcuttur. Bugün AB'nin Müslüman çoğunluğa sahip Devlet üyesi bulunmamaktadır. Bu da bize zaten mantıkla düşünüldüğünde anlaşılabilir olayı bir kez daha göstermektedir. AB, Türkiye karşısına Kopenhag Kriterlerini koymuştur. Bu olay 1999'da Danimarka'nın Kopenhag kentindeki zirvede Türkiye'nin önüne konulan şartlardı. Türkiye bu şartları yerine getirdi ve 17 Aralık 2004 zirvesinde, Türkiye'nin önüne daha yeni bir şart kondu. Yunan kontrolündeki Rum Kıbrıs'ı tanıyacaktın. 1999'da Rum Kıbrıs AB'ye üye değildi ve o zaman Türkiye önüne bu şart konmamıştı. Bugün itibarıyla ise Rum Kıbrıs AB üyesidir ve dolayısıyla Türkiye karşısına bu şart kondu. Kim bilir belki yarın da Ermenistan AB'ye üye olacaktır. Eğer 2005 zirvesinde Türkiye'ye verilen müzakere tarihinin başlama tarihinde bile olmasa bu, 2005 sonrası yine Türkiye'yi oyalama amaçlı verilen bir tarihte bunun gerçekleşme şansı çok yüksektir.

17 Aralık 2004 Zirvesi'nde Fransa Cumhurbaşkanı Jack Chirac, Türkiye Ermeni soykırımını tanımazsa, halkımız referandumda Türkiye aleyhinde oy kullanacaktır demiştir. Bunu daha nasıl anlamak olur ki? AB'den dönen Türk heyeti Türkiye'de bayram, halay ve zafer havasıyla karşılanmıştır. Neyi zafer sayıp, kutluyoruz? Sahte ve uydurma Ermeni Soykırımı iddialarını Fransa Cumhurbaşkanı açıkça ifade ettiği için mi sevindik acaba? Yoksa uğruna binlerce şehit verilen Kıbrıs adasının Yunan kontrolüne geçmesi için Türkiye karşısına konulan şart için mi sevindik? Eğer AB'nin Türkiye'yi Birliğe üye yapmak gibi bir niyeti olaydı bunu 45 sene önce de yapabilirdi. Zannımca. 45 senedir Türkiye önüne çeşitli yalan ve bahaneler konulmuş ve her defasında Türkiye tarafı reddedilmiştir. Türkiye tarafı ise sanki, tılsımı kırmaya çalışıyor gibi kovarsan yine gelirim, camdan kovarsan kapıdan girerim, kapıdan kovarsan camdan girerim misali uslanmadan AB'den vazgeçmiyor.

AB ile Türkiye arasında hiçbir ortak taraf bulunmamaktadır. Kendisini dünyanın en medeni halkı olarak tanıtmaya çalışan ve herkese İnsan Hakları dersleri veren AB ABD'yi işgal eden bir devlettir. Tabii ki, bu 500 sene önce gerçekleşmiştir. Fakat günümüz dünyasında bunun örnekleri yaşanmamakta mıdır? Irak ABD tarafından işgal edildi ve sivil, silahsız halk TV, Basın ve medyadan da izlediğimiz gibi katledildi. Camide silahsız Iraklıya kurşun sıkıldı. Felluce'de sivil halkın evlerine girilerek, silahsız ve suçsuz halka işkenceler edildi. Gayriresmi ve Arap menşeli istatistikler Afganistan ve Irak savaşında toplam 700 bin insanın katledildiğini söylemektedir. Peki medeni AB, neden olayı sadece seyretmekle kalmıştır? Bütün dünyaya insan hakları dersleri veren AB neden Irak'ta yapılan katliamlara göz yummaktadır ve kulaklarını sonuna kadar tıkamaktadır? Olay sadece susmakla da bitmemektedir. İngiltere ABD müttefiki olarak Irak'a girmiştir ve dökülen kanlarda, AB üyesi İngiliz askerinin de eli vardır. Tüm bu örnekleri vermemin nedeni, AB'nin hakikaten de bilindiği

gibi masum olmadığı ve insan haklarını gözeten bir Birlik, Topluluk olmadığına daha iyi anlaşılması içindir.

Bu çalışmada Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler araştırılmıştır. Esas hatlarıyla Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracı ve Türkiye'den ithali irdelenmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracı ve İthal de araştırılmaktadır. 1991 sonrası Azerbaycan bağımsız cumhuriyet olmuştur. Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet Türkiye olmaktadır. İki devlet arasında 5 milyar \$ civarında mal, sermaye ve işçi dolaşımı bulunmaktadır. Bunun 1,5 milyar dolarını Azerbaycan'da bulunan müteahhit Türk firmaları, 1,5 milyar doları Azerbaycan'da iş yerleri açan Türk firmalar ve geri kalan kısmını da Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihraç edilen ve Türkiye'den Azerbaycan'a ihraç edilen mallar oluşturmaktadır.

Türkiye-Azerbaycan İkili Ticari Verileri (Milyon Dolar)				
Yıl	İhracat	İthâlât	Hacim	Denge
1997	319.7	55.8	375.5	263.9

2 Kasım 1992 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükûmeti arasında Ticari ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması” iki ülke iktisadi ve ticari ilişkilerinin temelini teşkil etmektedir.

Dış ticaretimizde en önemli ihracat kalemleri arasında elektrikli makineler, hayvansal ve bitkisel yağlar, değirmen ürünleri, şeker ve şeker ürünleri ile kazanlar ve makineler yer almaktadır. En önemli ithalat kalemleri içinde ise pamuk, ham deriler-postlar, demir-çelik, plastikler ve mineral yakıtlar bulunmaktadır. Azerbaycan ekonomisinin lokomotif sektörünü temsil eden enerji sektöründe ülkemiz aktif bir politika sergilemekte, bu çerçevede hem Azerbaycan petrol ve doğalgaz rezervlerinin araştırılması, geliştirilmesi ve işletilmesinde hem de söz konusu rezervlerin dünya piyasalarına nakline yönelik projelerde önemli rol oynamaktadır.

Hâlihazırda Azerbaycan'da kayıtlı 800'ün üzerinde Türk firması bulunmaktadır. Bunların 300'ü faal durumdadır. 2003 yılı itibarıyla enerji-dışı sektörde yapılan yatırımların tutarı 850 milyon Dolar'dır. TPAO'nun enerji sektöründe yaptığı 650 milyon Dolarlık yatırım da hesaba katıldığında, Türkiye'nin toplam yatırımları 1,5 milyar Dolar'a ulaşmaktadır. Türk müteahhitlik firmalarının Azerbaycan'da gerçekleştirdikleri iş miktarı da 2003 yılı sonu itibarıyla 1 milyar 431 milyon Dolar'a ulaşmıştır.²

Sonuç olarak iki devlet arasında 1992-1997 yılları arasında kayda değer miktarda iktisadi ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç çerçevesinde

² http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Kafkasya/Azerbaycan/Azerbaycan_Ekonomik.htm; 21 Aralık, 2004, Son Güncelleme: 05.08.2004.

mevcut olan bu ekonomik ilişkilerin miktarının daha da artırılması öngörülmekte ve önerilmektedir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Türk iş adamlarının Azerbaycan'da işyerleri açması için birçok olanak ve imkân ortamı oluşturmuş ve bu konuda gerekli talimatlar vermektedir. İki devlet arasında mal, işgücü, ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerin daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye, 9 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 14 Ocak 1992 tarihinde tesis edilmiştir. Türkiye için Azerbaycan ortak dil, kültür ve tarihi paylaştığı önemli bir ülkedir. Türkiye, başından itibaren, Azerbaycan ile yakın ortaklık ilişkileri geliştirmeye başlamış ve yeni bağımsız bir Cumhuriyet olarak çeşitli güçlüklerle karşılaşan Azerbaycan'ın bu zorlukların üstesinden gelebilmesinde kuvvetli destekçisi olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve Hazar Denizi'ndeki doğal kaynaklarından gelen ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında var olan ortak değerlerin, karşılıklı ve dengeli bir şekilde ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ile güçleneceği malûmlardır. Hızlı bir değişim sürecini taşıyan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yapısal değişiklikler, yasal düzenlemeler ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği konusunda Türkiye'nin yardım ve desteğine ihtiyacı bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen konulardaki iş birliğinin sağlanması ve daha çok yatırımcının bu ülkeye gelmesi için Müsteşarlığımız veya diğer ilgili bakanlık ve kuruluşlar tarafından stratejik konumu bulunan Azerbaycan'a daha çok ilgi gösterilmeli ve ülkenin kaynakları, potansiyeli ve gelecekteki durumunun Türk iş dünyasına çok iyi bir şekilde tanıtılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan Makamlarının Türk Eximbank kredi faiz oranlarını yüksek bulmaları ve Türk iş adamlarının büyük ölçekli yatırımlar için sermayelerini Azerbaycan'a getirmek istememeleri sonucunda, Türk yatırımlarının belirli bir boyutu aşamayacağı endişesi duyulduğundan, bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasının uygun olacağı kanaati taşınmaktadır. Diğer taraftan, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine çok büyük katkı sağlayacağı düşüncesiyle Bakü'de bir Ticaret Merkezi'nin kurulmasının çok yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, Azerbaycan'ın son 5 yıldaki ekonomik verilerinin temin edilmesi konusunda Millî Bank, Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı ve Devlet İstatistik Komitesi yetkililerine müracaatta bulunmasına ve görüşmelere rağmen Azerbaycan'da Hazine Teşkilatının yeni kurulması, Millî Bank ve diğer bakanlıklardan yeterli bilgilerin temin edilememesi nedeniyle raporda bazı hususlara cevap verilememiştir. Büyükelçilik binası dışında sınırlı eleman ve imkânlarla görev yapan Müşavirliğimize, 1996 yılında günde ortalama 10 Türk işadamı, 5 Azerbaycan vatandaşının başvurduğu, 1996 yılında gelen evrak sayısının 500, 1997 yılı ilk 5 ayında ise 350 olduğu dikkate alınarak eleman ve demirbaş yönünden

Müşavirliğin mevcut imkânlarının gözden geçirilmesinin faydalı olacağı takdirlerine arz olunur.³

Bir diğerinin egemen eşitliğine karşılıklı saygı temeline dayanan Türkiye-Azerbaycan ilişkileri sadece siyasi alanda değil; ekonomi, ticaret, eğitim, ulaştırma, telekomünikasyon, tarım, sosyal güvenlik, sağlık, kültür, bilim, turizm gibi her alanda gelişmeyi sürdürmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin ahdi temelini oluşturmak üzere çok sayıda Anlaşma imzalanmıştır. Üst düzey temaslar ve her seviyede ziyaretler düzenli ve sık bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarını işgali sonucunda ortaya çıkan Yukarı Karabağ Sorunu, Güney Kafkasya'da siyasi istikrarın, ekonomik gelişmenin ve bölgesel iş birliğinin önündeki en önemli engeldir. Bahse konu ihtilaf Azerbaycan'da bir milyondan fazla insanın kendi ülkelerinde göçmen durumuna düşmesine veya yerlerinden edilmesine yol açmıştır. Türkiye, Yukarı Karabağ Sorunu'na AGİT çerçevesinde barışçı bir çözüm bulunması amacıyla faaliyet gösteren Minsk Grubu'nun çalışmalarına aktif olarak katılmaktadır. Türkiye, Minsk Süreci'ni Yukarı Karabağ Sorunu'na; barışçı, kalıcı ve adil bir çözüm bulunmasına katkıda bulunabilecek önemli bir mekanizma olarak görmektedir. Bununla birlikte ihtilaf hâlâ çözüme kavuşturulamamıştır. Minsk Grubu'nun ihtilafın barışçı yollardan çözümüne yönelik görevini yerine getirebilmesi için daha aktif, doğrudan ve yaratıcı tutum içinde olması gereklidir. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile Türkiye'nin önüne açılan tarihî fırsat ve imkânlar diğer ülkelerin daha atak ve akıllı davranışları ile boşa çıkmak üzeredir. Türkiye vakit geçirmeden, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik ilişkilerindeki tikanlıkları çözmeli ve kardeşlerinin ekonomik kaynaklarının tarihî sömürgecilerce paylaşılmasına seyirci kalmamalıdır. Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, taraf halkların ekonomik çıkarlarını en üst düzeye çıkaracak bir zemine oturtulmalı ve o zeminde ilerlemesine engel olan sorunlar da bir an önce ortadan kaldırılmalıdır.

Azerbaycan'daki yabancı sermaye yatırımları 1995 yılında 375 milyon \$'dan 1996 yılında 620 milyon dolara, 1997 yılında ise 1 milyar 307 milyon dolara çıkmıştır. 1997 yılı rakamlarına göre yabancı yatırımlar içindeki % 9.9'u Türkiye'ye ait iken, % 7.4 oranı ile ABD ikinci sırayı almaktadır. Bunun dışında İran'dan Singapur'a bütün diğer devletlerin de yatırımları bulunmaktadır. Bu ülkeye yapılan yabancı yatırımlar genelde petrole ilişkili yatırımlardır ve yaklaşık Azerbaycan millî gelirinin % 25'ine karşılık gelmektedir.⁴

Sonuç olarak iki devlet arasında 1997-2004 yılları arasında kayda değer miktarda iktisadi ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç çerçevesinde

³ <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/baku/gorus.htm>; 12 Mayıs, 2005.

⁴ Doç. Dr. Muhammet Akdiş, "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Orta.htm>.

mevcut olan bu ekonomik ilişkilerin miktarının daha da artırılması öngörülmekte ve önerilmektedir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Türk iş adamlarının Azerbaycan'da iş yerleri açması için birçok olanak ve imkân ortamı oluşturmuş ve bu konuda gerekli talimatlar vermektedir. İki devlet arasında mal, iş gücü, ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerin daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Petrol 20. asırda hazine üzerinde oturan fakat ondan yararlanamayan Azerbaycan'ın kaderinde önemli rol oynamıştır. Avrasya Petrol Mücadelesi; güvenlik, jeopolitik ve ekonomik unsurların yer aldığı çok boyutlu bir oyundur. Kafkasya ve Orta Asya'nın petrol ve doğal gaz rezervleri 21. yüzyılda Batı'nın jeostratejik ve ekonomik büyümeyi güvence altına alma potansiyeline sahiptir. Ayrıca bu rezervler, bölgedeki Yeni Bağımsız Devletlerin egemenliklerini korumada ve gelir elde etmesinde kilit unsurdur. Yüzyıllardır Kafkasya'da nüfuz için mücadele eden Rusya ve Türkiye bugün de Hazar Petrollerinin ihraç güzergâhı için bir rekabete girmişlerdir. Türkiye açısından Hazar Petrollerinin ihracının önemini arttırmak istemesi boru hattı vasıtasıyla bölgedeki rolünü güçlendirmek arzusundan kaynaklanmaktadır.

Bu araştırmamda amacım, Türkiye'nin Bakü-Ceyhan Boru Hattı politikasını sorgulamak ve Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik gelişmeleri 1997-2005 yılları arasında incelemektir. Türkiye'nin Kafkasya politikasını belirlerken birçok faktörü göz önüne alması gerekmektedir. ABD hegemonyası, Rus tehdidi, Ermenistan'la ilişkiler ve Azerbaycan'la kurulmuş olan hassas bölge. Her ne kadar Azerbaycan, Kazakistan ve ABD Bakü-Ceyhan Boru Hattı taraftarı olsalar da, özellikle AB ülkeleri ve ABD'li birtakım petrol şirketleri bu projenin çok masraflı olduğunu ve ABD'nin karar alırken siyasi davranmamasını istemektedirler. Bu sebeple Bakü-Ceyhan Projesi sürekli ertelenmektedir.

Türkiye'nin başlattığı Mavi Akım Projesi de, Bakü-Ceyhan'ın sekteye uğramasındaki sebeplerden biridir. Benim kanımcı Türkiye daha kararlı ve ısrarcı bir tavırla yaklaşırsa çok daha önemli sonuçlar alacaktır. Çünkü geleceğin enerji kaynağı Avrasya'dır ve kim burada ne kadar güç ve itibar kazanırsa o etkin bir oyuncu hâline gelecek ve pastadan büyük bir pay koparacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abbaslı, Nazile, **Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi**, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2001.

Aktükün, İlker, **SSCB' den BDT' ye Nasıl Varıldı. Marksist Bir Tahlil için Saptamalar**, Sorun Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1995.

Aleksandrov, S. K., **Stranı Mira (Dünya Devletleri)**, Rus Politik-Edebiyat Politizdat Yayınları, Moskova, SSCB, 1989.

Aliyarov, S.-Mahmudov, Y., **Azərbaycan Tarixi Üzrə Qaynaqlar (Azerbaycan Tarihi İçin Kaynaklar)**, Azərbaycan Üniversitesi Neşriyatı Yayınları, Bakı, Azərbaycan, 1989.

Allahverdiyev, Nizameddin-Göyçaylı, Şövqi, **Azərbaycan Respublikasının İqtisadi ve Sosial Coğrafiyası (Azerbaycan Cumhuriyetinin İktisadi ve Sosyal Coğrafiyası)**, Azərbaycan Öyretmen Neşriyüzylatı Yayınları, Bakü, Azərbaycan, 1996.

Aras, Orhan, **Azerbaycan Davamız**, Hamle Yayınları, İstanbul, 1998.

Aras, Tevfik Rüştü, **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Arı, Taylar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1999.

Bünyadov, Ziya, **Azerbaycan VII-IX Asırlarda**, Azərbaycan Devlet Neşriyatı Yayınları, Bakı, 1989.

Demirkol, Ferman, **Diktatörleri Uyku Tutmaz**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

Erdoğan, İlhami-Sarı, Yüksel, **Can Azerbaycan**, Burak Yayınevi, İstanbul, 1990.

Eyüboğlu, Zeki İsmet, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi**, Der yayınları, İstanbul, 1993.

Geybullayev, Giyaseddin, **Azərbaycan Türklərinin Təşəkkülü Tarixindən (Azerbaycan Türklerinin Teşekkülü Tarihinden)**, Azərbaycan Devlet Neşriyüzylatı Yayınları, Bakü, Azərbaycan, 1994.

Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem-Sander, Oral-Kürkçüoğlu, Ömer ..., **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1996.

Gumilev, Lev Nikolayeviç, **Geografiya Etnosa, v İstoricheskiy Period (Tarihsel Süreç İçerisinde Etnik Coğrafya Anlayışı)**, Nauka Yayınları, Sankt-Peterburg, Rusya Federasyonu, 1990.

-----, **Tısyachiletiya Vokrug Kaspiya (Hazar Denizi Etrafında Bin Yıllık Sürecin Analizi)**, Azərbaycan Devlet Neşriyatı Yayınları, Bakı, Azərbaycan, 1991.

Hartill, Leonard Ramsden, **Bir Ermeninin Anılarında Azerbaycan Olayları 1918-1922**, Çeviren: Dr. Sipahi Çataltepe, Kastaş A. Ş. Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1990.

İsmayılov, Mahmud, **Azerbaycan Tarixi (Azerbaycan Tarihi)**, Azərbaycan Devlet Neşriyatı-Poligrafı Birliğı Yayınları, Bakı, Azərbaycan, 1992.

Makas, Zeynel Abidin, **Azerbaycan'ın Tarihî ve Kültürel Coğrafyası**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi, Kök Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1990.

Minorsky, V., **Studies in Caucasian History. With a Map**, Taylor's Foreign Press, London, 1953.

Mütercimler, Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Yüksek Strateji Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1997.

Nefisi, Seid, **Babek. Senin Torpağın, Senin Tarixin, Senin Xalqın (Babek. Senin Toprağın, Senin Tarihin, Senin Halkın)**, Örnek Neşriyüzyilatı Yayınları, Elm, Bakı, 1990.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Paşayev, T.-Allahverdiyev, M., Kerimov, X., Abdullayev, A., **İqtisadiyet Terminleri Lüğeti: İktisat Terimleri Sözlüğü**; Elm Yayınları, Elmneşr, Bakı, 1994.

Pazarıcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri. II Kitap**, Turhan Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1997.

Resulzade, Mehmet Emin, **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti. Bütün Eserleri: 1**, Hazırlayanlar: Dr. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Sabahattin Çağın, Meryamer Yayınları, Kuşak Ofset, İstanbul, 1990.

Resulzade, Mehmet Emin, **Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları**, Hazırlayan: Sebahattin Şimşir, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih. 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1998.

Sarıbay, Ali Yaşar, **Siyasal Sosyoloji**, Der Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1998.

Savaş, Vural Fuat, **İktisadın Tarihi**, Siyasal Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998.

----, Faruk, **Uluslararası Politika Ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

Swietochowski, Tadeusz, **Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920**, Türkçesi: Nuray Mert, Bağlam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1988.

Şakir, Ziya, **Mezhepler Tarihi**, Naci Kasım Yayınları-İstanbul Maarif Kütüphanesi Ve Matbaası Anonim Şirketi, İstanbul, 1996.

Şimşir, Sebahattin (Yrd. Doç. Dr.), **Azerbaycan'ın İstiklal Mücadelesi**, İq Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2002.

Tuncer, Hüner, **Eski Ve Yeni Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 1995.

Ülkü, İrfan, **Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan**, Doğan Kitapçılık Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2000.

----, **Kızıl Yıldızdan Hilale: Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı**, Kamer Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996.

Veliyev, T. S., **İqtisadi Nəzəriyyə ilə (İktisat Teorisi)**, Bakü Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Bakü, Azerbaycan, 1993.

Yıldırım, Dursun-Özönder, Cihat, **Karabağ Dosyası**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991.

Zeynalıoğlu, Cahangir, **Müxtəsər Azərbycan Tarixi (Genişletilmiş Azerbaycan Tarihi)**, Azerbaycan Devlet Kitabevi Yayınları, Bakı, Azerbaycan, 1992.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996.

Makaleler

Arslan, Yasin, "Azerbaycan Bilmecesi: Petrol, Darbeler ve Gerçekler", **Asam Yayınları**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1994/1995.

Asanishvili, George, "İst International Silk Road Symposium On Media News, 24 Saat", **Scientific And Political Aspects of The "Great Silk Road"**, 26 June, 2003.

Bingöl Yılmaz, "Sovyet Sonrası Orta Asya Karşısında Türkiye'nin Politikası Fırsatlar ve Çözülmesi Gereken Meseleler", **Avrasya Etüdləri Dergisi**, Sayı: 14, Yaz-Sonbahar 1998.

Blank, S., "Kafkasya Güvenliğinde Yeni Eğilimler", **Avrasya Etüdləri**, Sayı: 13, Ankara, 1998.

Brzesinski, Z., "Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeo-Stratejik Gerekleri", **Pravda**, Moskova, 1998.

Çelik, Kenan-Kalaycı, Cemalettin, "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü", **Avrasya Etütləri**, TİKA, Sayı: 16, 1999.

İlhan, A. ; "Avrasya Dünyanın Merkezi", **Cumhuriyet**, İstanbul, 2002.

Kaynak, M., "Siyaset Belirleyicidir", **Yeni Türkiye**, Sayı: 15, Ankara, 1997.

Köni, H., "Türkiye'nin Şeytan Üçgeni", **Savunma ve Havacılık**, Cilt: 12, No: 1, İstanbul, 1998.

Manisalı, E., “Kafkasya-Orta Doğu Terazisinde Politika ve Petrol”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 2001.

Nesibli, Nesib, “Doğu-Batı Ekseninde Azerbaycan”, Stratejik Analiz, **Asam Yayınları**, Sayı: 20.

Ogan, Sinan, “Kuzey Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Demografik Analizi”, **http://www.turksam.Org**.

Pamir, A. Necdet, “Baku-Ceyhan: Bitmeyen Senfoni”, **Avsam Analizler**, **http://www.avsam.org.tr**.

Sarıahmetoğlu, Nesrin, “Hazar Petrol Boru Hattının Güzergahı ve Güvenliği Meselesine Bir Bakış”, **Avrasya Etütleri**, TİKA, Sayı: 17, 2000.

Schmidt, H., **Foreign Policy**, Bahar Sayısı, London, 1998.

Tezcan, Y., “Avrasya Üzerindeki Güç Mücadelesi ve Türkiye”, **Savunma**, Sayı: 2, 1998, Ankara.

Wirminghaus, Rainer Freitag, “Turkey’s Political Role in Central Asia and in The Struggle For New Energy Resources”, **Südosteuropa Aktuell**, Munchen, Südosteuropa-Gesellschaft, 1999.

WEB

http://www.academical. Org.

http://www.avsam. org.

http://www.azembassy.org.tr.

http://www.bbc.com.

http://www.dpt.gov.tr (Devlet Planlama Teşkilatı).

http://www.economy.gov.az.

http://www.foreignpolicy.com.

http://www.foreignpolicy.org.tr.

http://www.foreigntrade.gov.tr (Dış Ticaret Müsteşarlığı).

http://www.geocities.com/CapitolHill/5078/maps.htm.

http://www.igeme.org.tr (İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi).

